

УДК 811.511

ПОМИЛКИ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ РІВНЯХ ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІД ЧАС РОБОТИ ІЗ СМП

Михайлова Є. В.

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто помилки на трансформаційних рівнях турецько-українського перекладу під час роботи із системами машинного перекладу. Описано рівневий характер турецької мови, що, своєю чергою, впливає на трансформаційні рівні перекладу. Визначено типові перекладацькі помилки під час роботи із програмами Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6.

Ключові слова: рівні мови, словотвірні та словозмінні афікси, синтаксичні функції, адекватний переклад.

Михайлова Е. В. Ошибки на трансформационных уровнях турецко-украинского перевода при работе с СМП. В статье рассматриваются ошибки на трансформационных уровнях турецко-украинского перевода при работе с системами машинного перевода. Описывается уровневый характер турецкого языка, что, в свою очередь, влияет на трансформационный уровень перевода. Определены типичные переводческие ошибки при работе с программами Google Translate, Windows Live Translator Bing и Pragma 6.

Ключевые слова: уровни языка, словообразовательные и словоизменительные аффиксы, синтаксические функции, адекватный перевод.

Mykhaylova E. V. Errors at the transformation levels of the Turkish-Ukrainian translation while working with machine translation systems. The article deals with errors at the transformation levels of the Turkish-Ukrainian translation while working with machine translation systems. It also describes the level character of the Turkish language which affects the transformational levels of translation. The article defines typical translation errors while working with Google Translate, Windows Live Translator Bing and Pragma 6.

The level organization of the language became popular in the XX century. The main idea of this theory is that the higher language units are based on the lower level. The system of principles for the differentiation of language levels: 1) each level must have its own unit; units of the same level should be homogeneous; 2) units of any level are allocated by the segmentation of more complex formations; 3) units of the lower level are included in the higher level units, that is the hierarchical relations between them.

The systems of machine translation are not able to achieve semantic-syntactic adequacy of the translation. According to the results, we can provide the following conclusion: the machine translation program Google Translate works on the same principle of translation into Turkish as Pragma 6x. However, the Google Translate program has the ability to work with large amounts of information (although, it is not recommended for better translation quality) while Pragma 6x works only with one sentence. Google Translate is more likely to pick up the right lexical and phraseological equivalents. Windows Live Translator Bing seemed to be a program that adequately translates, but during the study it was discovered that it simply does not indentify certain words. This can be explained by the lack of a powerful database.

Key words: levels of speech, word-formation and interlacing affixes, syntactic functions, adequate translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Характерними рисами розвитку сучасного суспільства є передусім поглиблення процесів глобалізації, що, своєю чергою, збільшує обсяг міжкультурної комунікації, а відповідно й обсяг перекладу. Пропонована робота має на меті проаналізувати типові помилки, які виникають під час турецько-українського машинного перекладу. У статті досліджено переклади, виконані системами машинного перекладу онлайн Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6. Варто зазначити, що вибір лише трьох систем перекладу зумовлений відсутністю інших програм, які слугують для турецько-українського перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі мовні одиниці відповідно до трансформаційних рівнів, а також їх моделювання в системах машинного перекладу опрацьовували Ю. М. Марчук, Л. Л. Нелюбін. Функціональні характеристики систем машинного перекладу досліджували В. П. Бур-

даєв, Г. А. Гайна, В. Г. Доля та ін. Морфологічний аналіз слів турецької мови, їхні структурно-морфологічні моделі, що є основою для адекватного моделювання мовних одиниць у системах машинного перекладу, здійснено у студіях Є. В. Михайлової та К. Офлазера.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої розвідки полягає у визначенні типових помилок, яких припускаються на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях під час турецько-українського перекладу з допомогою таких програм, як Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6.

Об'єктом дослідження є системи машинного перекладу Google Translate, Windows Live Translator Bing та Pragma 6. **Предметом** дослідження – морфологічні трансформації на синтаксичному рівні у турецько-українському машинному перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея рівневої організації мови набула поширення всередині XX ст. в американській дескриптивній лінгвістиці.

Вона була підготовлена традиційним відокремленням у мовознавстві фонетики, морфології, лексикології, синтаксису, які розглядали як явища одного порядку, а не як ієрархічно організовані [3, 56–72].

Рівні мови – деякі «ділянки» мови, підсистеми мовної системи, для кожної з яких характерні сукупність відносно однорідних одиниць і набір правил, що регулюють її використання і групування в різні класи й підкласи [1, 93].

Засадничими для розрізнення рівнів мови слугують такі принципи: 1) кожен рівень повинен мати свою одиницю; одиниці одного рівня повинні бути однорідними; 2) одиниці будь-якого рівня виокремлюють шляхом сегментації складніших утворень; 3) одиниці нижчого рівня входять до одиниць вищого рівня, тобто між ними існують ієрархічні відношення [1, 92].

Оригінальну теорію щодо структури мови – теорію ієрархії рівнів – сформулював 1962 року французький мовознавець Е. Бенвеніст. Суть цієї теорії полягає в тому, що мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту належать до вищого рівня [3, 56–72]. Формою мовної одиниці є її здатність розкладатися на складові елементи нижчого рівня, а значенням – здатність бути компонентом одиниці вищого рівня. Таке розуміння мовної структури, на думку В. І. Кодухова, допускає тільки один напрям аналізу – від нижчого рівня до вищого, від форми до змісту [2, 68].

За роллю в структурі мови виділяють нижчі та вищі рівні. Так, фонологічний рівень належить до нижчого, оскільки фонема – одностороння одиниця (не має плану змісту), яка використовується для побудови одиниць вищого рівня – морфем і лексем. Найвищий рівень синтаксичний, бо він обслуговує комунікативні потреби і підпорядковує собі одиниці всіх інших рівнів:

Синтаксичний рівень: *Ben her gün okula gidiyorum. /Я кожного дня ходжу до школи/. Annemin kıyafeti güzeldi. /Одяг моєї мами був гарний/. Sizin adresinizde bulunan işyeridir. /Місце роботи, що знаходиться за вашою адресою/.*

Лексико-семантичний рівень: *Ben, her, gün, okul, gitmek. /я, кожен, день, школа, /ходити/. Anne, kıyafet, güzel. /Мама, одяг, гарний/. Siz, adres, bulunmak, işyeri. /Ву, адреса, знаходиться, місце роботи/.*

Морфологічний рівень: *Okul-a gidi-yor-um. /В школу я йду/. Annem-in kıyafet-i güzel-di. /Одяг моєї мами був гарний/. Siz-in adres-inizde bulun-an işyeri-dir. /Місце, що знаходиться за вашою адресою, – це офіс/.*

Мовні рівні не існують ізольовано, вони взаємопов'язані. Саме на стику основних рівнів виникають проміжні рівні, одиниці яких мають подвійний характер: вони утворюються на одному рівні, а функціонують як одиниці іншого рівня. До проміжних рівнів належать морфонологічний, словотвірний, фразеологічний.

Із теорії ієрархії рівнів випливає, що всі нижчі рівні спираються на зміст вищого рівня. Тобто первинним є зміст вищого рівня, а більш низькі рівні залежать від нього. Усе це дає підстави висновувати, що всі помилки, виявлені в процесі аналізу перекладів системи машинного перекладу, можуть бути наслідком нерозуміння системою змісту вищого

рівня. До того ж оскільки вищі рівні виражаються через нижчі, стає зрозуміло, чому помилка перекладу системи машинного перекладу на нижчих рівнях може послугувати досконалою неадекватністю всієї пропозиції.

Розглянемо випадки допущення помилок комп'ютером на усіх рівнях мови для виявлення рівня семантико-синтаксичної адекватності перекладу.

Помилки на морфологічному рівні пов'язані з тим, що комп'ютер не може впоратися з визначенням морфем при віртуальному членуванні слова. У такому разі комп'ютер або переносить слово в його оригінальному написанні в текст перекладу, або транслітерує:

“Bayram günü traş olunmaz”. *“Свято не бути голени”* (Windows Live Translator Bing). У цьому випадку заперечну форму дієслова *olmak* /бути/, яка передає пасивний стан, не перекладено правильно (*не голяться*). Програма не розпізнала афікси, що приєднані до основи дієслова *olmak*, а переклала його як дієприкметник.

“Kutsal Kitabı'na göre İsa ile aynı anda ekmeğe eli uzatan biri İsa'nın hainidir.” *“Відповідно до Ісуса з Біблії розширює рука Ісуса хліб у той же час, з hainidir”* (Windows Live Translator Bing). Іменник *hain* /зрадник/, що є частиною двоафіксного ізафету, приєднав до себе закінчення *-dir*, що свідчить про здатність експлікувати теперішній час у реченні.

“Dolunayda doğan çocuk uğurludur, geleceği ışıktır.” *“Щасливі діти, народжені в повний місяць, висвітлені в майбутньому”* (Google Translate). У цьому реченні *ışıktır* /свілий, радісний/ виступає прикметником у формі присудка, але програма розпізнає його як дієслово через доданий присудковий афікс.

“Nihayet, İsa modelini genç koroculardan bulabildi”. *“Нарешті, він знайшов молодий Ісус модель koroculardan”* (Windows Live Translator Bing). *“Нарешті, Ісус koroculardan ви знайдете молодих моделей”* (Google Translate). Системи машинного перекладу транслітерують слово, що не було розпізнаним. Також програми не розпізнають, а точніше, не проводять морфологічний аналіз слова, тобто не визначають частиномовної належності основи та словозмінних афіксів.

Помилки на словотвірному рівні можливі в тих випадках, коли комп'ютер не може визначити, з яких саме морфем складається слово, тобто чи афікси виконують дериваційну чи словозмінну функції. Наприклад, при перекладі речення *“Bayram günü traş olunmaz”* (*“Свято не бути голени”*) програма Windows Live Translator Bing не розпізнала пасивний стан, який у процесі перекладу українською мовою передано неозначеною формою дієслова.

Помилки на лексико-семантичному рівні виникають через нерозуміння комп'ютером значення слова. У цьому разі полісемічне слово має правильну граматичну форму, але відповідник підібраний неадекватно. Так, наприклад, при перекладі речення *“Dolunayda doğan kızlar ay gibi parlak ve güzel olur”* (*“Повний місяць це яскраво і красиво, як місяць дівчаток, які виникають”*) Windows Live Translator Bing переклав слово *“doğan”* як *«які виникають»*, хоча правильний варіант перекладу – *«які народжуються»*.

Помилки на синтаксичному рівні спричинені нерозумінням системою машинного перекладу синтаксичних функцій слів у реченні. Найчастіше такі типи помилок трапляються під час перекладу з турецької на українську чи навпаки, тобто у парі аглютинативна – флективна мова: програма Pragma 6, перекладаючи речення "ABD Savunma Bakanlıđı'nın geçen sene düzenlediđi siber güvenlik yarışmasında katılımcılara çeşitli zorluk derecelerinde 22 soru soruldu", граматично неправильно побудувала його, дібравши неналежні словесні і фразові еквіваленти: "Кібербезпека конкурс, організований Міністерством оборони США в минулому році, учасникам було запропоновано 22 питань різної складності dereclerinde".

Windows Live Translator Bing під час перекладу речення "Dolunayda doğan kızlar ay gibi parlak ve güzel olur" неправильно узгодила підмет та присудок, а також використала неналежний відмінок – замість називного родовий: "Повний місяць це яскраво і красиво, як місяць **дівчаток**, які виникають".

Під час аналізу помічено, що Google Translate має потужніший словник, адже Windows Live Translator Bing частіше залишає слова транслітерованими. Google Translate та Pragma 6 виконують однакові переклади, єдиною різницею залишається лише спроможність Google Translate перекладати

одразу великий масив тексту. Проте у процесі перекладу тексту в повному обсязі або ж навіть такого, що складається з декількох речень, ступінь адекватності онлайн перекладача помітно знижується.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що системи машинного перекладу не в змозі досягти семантико-синтаксичної адекватності і перекладач для належного редагування перекладу обов'язково повинен вдаватися до оригінального тексту. Одержані результати засвідчили, що програма машинного перекладу Google Translate працює за однаковим принципом перекладу турецькою мовою, що й Pragma 6. Проте програма Google Translate має можливість обробляти великий масив інформації (хоча це й не рекомендовано задля кращої якості перекладу), тоді як Pragma 6 зупиняється на одному реченні. Google Translate частіше підбирає правильні лексичні і фразеологічні еквіваленти, хоча гірше справляється з побудовою граматично правильних речень. Windows Live Translator Bing спершу здався програмою, яка адекватно перекладає, але в процесі дослідження виявлено, що певні слова вона просто не ідентифікує. Це можна пояснити тим, що у програмі закладено словники, які не мають потужної бази, або ж недостатньою змогою розпізнавання афіксів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. А. Всегда ли система системна? / В. А. Виноградов // Система и уровни языка. – М. : Наука, 1969. – С. 92–96.
2. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации : [пер. с нем. А. Батрака] / Отто Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, 1978. – С. 54–73.
3. Семчинський С. Л. Загальне мовознавство : [підручник] / С. Л. Семчинський. – К. : АТ «ОКО», 1996. – 416 с.